

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
پژوهشکده امام خمینی و انقلاب
اسلامی
وابسته به مؤسسه تنظیم و نشر آثار
امام خمینی

رساله برای دریافت درجه دکتری در رشته فقه و مبانی
حقوق و اندیشه امام خمینی (ره)

عنوان:

«حقوق و احکام اهل ذمه و تطبیق آن با حقوق و احکام

متقابل مردم و حکومت اسلامی از دیدگاه امیرالمومنین

علی (ع) در پرتو اندیشه های امام خمینی (س)»

استاد راهنما:

آیت الله سید محمد موسوی بجنوردی

استاد مشاور اول:

دکتر سید محمد صادق موسوی

استاد مشاور دوم:

آیت الله عباسعلی روحانی

پژوهشگر:

فرحناز افضلی قادی

ماه / سال تحصیلی: اسفند ۱۳۹۱

کلیه حقوق مادی و معنوی این رساله متعلق به پژوهشکده می باشد.
چاپ رساله و استخراج مقاله از رساله باید به نام پژوهشکده، با تأیید
استاد راهنما و با مجوز معاونت پژوهشی باشد.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم به ساحت مقدّس امیر المومنین علی بن ابیطالب (علیه السلام)، آن امام

همامی که:

چشمه‌های فضایل و معارف، سرشار و سیل آسا از دامنه کوه وجود او سرازیر

شده و مرغان بلند پرواز به قله رفیع عظمت او نخواهند رسید.

« يَنْحَدِرُ عَنِّي السَّيْلُ وَ لَا يَرْقَى إِلَيَّ الطَّيْرُ ».

فراز هایی از خطبه سوم نهج البلاغه (خطبه ششقیه)

سپاس گزاری:

« قال الرضا عليه السلام : مَنْ لَمْ يَشْكُرِ الْمُنْعِمَ مِنَ الْمَخْلُوقِينَ لَمْ يَشْكُرِ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ ». (عیون الاخبار الرضاع) ج ۱ ص ۲۷ ح ۲) هر کس در مقابل خوبی مردم تشکر نکند، از خدای عزوجل تشکر نکرده است.

خداوند متعال را بر این نعمت بزرگ شاکرم که توفیقی داد تا به بهانه تدوین این رساله بتوانم با بضاعت اندک خود، فقط تا حدودی نظاره گر تلالو اندیشه های بسیاری از فقهای والامقام و فحول عرصه دین باشم. کسانی که با سعی بلیغ و تلاش وافر، مسیر درک معارف بلند الهی را برای ما هموار کردند و چشیدن قطره ای کوچک از دریای بی کران این تعالیم متعالی جز با رنج و زحمت این بزرگواران میسر نمی شد. قطعاً بهره گیری و خوشه چینی از آثار مکتوب فقیهان و نام آوران گذشته که به خوبی میراث دار فقه جعفری بوده اند، از موهبات الهی و از ثمرات نگارش این رساله بوده است.

همچنین سپاس و تقدیر ویژه دارم از استاد بزرگوار و فقیه نو اندیش حضرت آیت الله سید محمد موسوی بجنوردی (ادام الله ظلّه) که با ارائه رهنمودهای ارزنده و نظرات نوین خود همواره افق جدیدی از نگرش به مبانی و تعالیم روح بخش اسلام را در پیش روی ما گشوده اند. استاد والامقامی که چند سالی توفیق کسب فیض از محضر ایشان را داشته ام و حق بزرگی بر گردن اینجانب دارند و همینطور از زحمات حضرت آیت الله عباسعلی روحانی و جناب آقای دکتر سید محمد صادق موسوی (دام عزهما) که با مشاوره و راهنمایی های ارزنده خود مسیر حرکت اینجانب را هموار نمودند نیز بی نهایت سپاسگزارم.

آنچه مسلم است به ثمر نشستن هر نهالی محصول رنج و زحمت طاقت فرسای باغبانی دلسوز در گرمای تابستان و سرمای زمستان است لذا وظیفه خود می دانم که از والدین عزیزم که در طی سالیان متمادی سختی های زندگی را به جان خریده تا بستری مناسب جهت کسب علم و دانش و رشد و تعالی فرزندان مهیا شود، تشکر ویژه کنم و برای پدر مرحومم که به تازگی به دیار حق شتافته، مغفرت الهی و علو درجات و برای مادر عزیز و سایر اعضای خانواده ام طول عمر پر برکت و عزت در دو دنیا خواهانم. و در نهایت قدردان زحمات همه کسانی هستم که به نحوی در به ثمر نشستن این اثر به اینجانب کمک نمودند اعم از همکاران خوبم در سازمان اسناد و کتابخانه ملی ج.ا.ا.، پرسنل محترم پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی، دانشگاه علوم قرآن و حدیث و ... و برای همه آنها اجر و مزد بی کران از خداوند متعال مسئلت می کنم. امید آن دارم که نگارش این اثر کوچک، امیتقدمه گشایش روزنه های بیشتر جهت کسب معارف و تعالیم روح بخش و نورانی دین مبین اسلام باشد.

« آمین یا رب العالمین »

شماره: ۵۲ / ۱۹۶ / ۲۴
تاریخ: ۱۳۹۳ / ۱۱ / ۱۸
پوست:

پژوهشکده امام خمینی (ره) و انقلاب اسلامی
وابسته به مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی

باسمه تعالی

صور جلسه دفاع از رساله دکتری

با حمد و سپاس به درگاه خداوند متعال و با استعانت از حضرت ولیعصر (عج) و با درود و سلام به روان پاک حضرت امام خمینی (ره) جلسه دفاع از رساله دکتری خانم فرحناز افضلی قادی دانشجوی رشته فقه و مبانی حقوق و اندیشه امام خمینی (ره) تحت عنوان: «حقوق و احکام اهل ذمه و تطبیق آن با حقوق و احکام متقابل مردم و حکومت اسلامی از دیدگاه امیرالمؤمنین علی (ع) در پرتو اندیشه‌های امام خمینی (ره)» در تاریخ ۹۱ / ۱۱ / ۴ با حضور هیأت داوران در پژوهشکده امام خمینی (ره) برگزار گردید و به موجب آیین‌نامه دفاع از رساله دکتری، ارزشیابی هیأت داوران به شرح زیر تعیین گردید:

قبول با درجه **بمعالی** امتیاز: ۱۹... دفاع مجدد
 قبول مشروط با درجه: (با اصلاح)..... امتیاز: مرجع تأیید نهایی: مرجع تأیید نهایی:

شرح اصلاحات مورد نیاز:

توضیح: بنا به مصوبه کمیسیون آموزش و پژوهش پژوهشکده امتیاز پایان نامه‌ها به شرح زیر می‌گردد:

الف) قابل قبول از	۱۴ به بالا
۱- قبول با درجه عالی	۱۹-۲۰
۲- قبول با درجه بسیار خوب	۱۸-۱۷/۹۹
۳- قبول با درجه خوب	۱۶-۱۷/۹۹
۴- قابل قبول	۱۴-۱۵/۹۹
۳- مردود	کمتر از ۱۴

اعضای هیأت داوران	نام و نام خانوادگی	رتبه علمی	امضاء
۱- استاد راهنما:	حضرت آیت الله سید محمد موسوی بجنوردی	استاد	
۲- استاد مشاور:	جناب آقای دکتر سید محمد صادق موسوی	دکتر	
۳- استاد مشاور:	حضرت آیت الله عباسعلی روحانی	استاد	
۴- استاد داور:	جناب آقای دکتر عیسی ولایی		
۵- استاد داور:	جناب آقای دکتر علی انصاری		
۶- استاد داور:	سرکار خانم دکتر افتخار دانش پور		
۷- استاد داور:	سرکار خانم دکتر میترا ضرابی		

امضاء مدیر گروه:
امضاء نماینده تحصیلات تکمیلی:
تهران: خیابان فروری شمالی، ابتدای خیابان شهید تقوی (کوشک) پلاک ۵۳، تلفن ۶۶۷۴۴۰۹ و ۶۶۷۴۳۰۴۳-۷، شماره: ۶۶۷۳۳۰۲۵
وب سایت اینترنتی: www.ri-khomeini.com، پست الکترونیک: info@ri-khomeini.com، صندوق پستی: ۱۱۴۵۵-۱۳۷، کد پستی: ۱۱۴۵۶۸۴۳۸

چکیده

پژوهشکده امام خمینی (س) و انقلاب اسلامی

مقطع تحصیلی: دکتری تخصصی
رشته تحصیلی: فقه و مبانی حقوق و اندیشه امام خمینی (ره)
عنوان پایان نامه: حقوق و احکام اهل ذمه و تطبیق آن با حقوق و احکام متقابل مردم و حکومت اسلامی از دیدگاه امیرالمومنین علی (علیه السلام) در پرتو اندیشه های امام خمینی (س)
نام و نام خانوادگی دانشجو: فرحناز افضلی قادی
استاد راهنما: آیت الله سید محمد موسوی بجنوردی
استاد مشاور اول: دکتر سید محمد صادق موسوی
استاد مشاور دوم: آیت الله عباسعلی روحانی
تاریخ شروع پایان نامه: اسفند ۸۹
تاریخ اتمام پایان نامه: اسفند ۹۱
<p>چکیده: بر اساس قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، اهل ذمه به غیر مسلمانان صاحب کتاب آسمانی (اعم از یهودی، مسیحی و زرتشتی) گفته می شود که به واسطه پیمان با حکومت اسلامی و پرداخت جزیه در امان می باشند. مقایسه حقوق و احکام این گروه از کفار نسبت به مسلمانان نشان می دهد که اهل کتاب به عنوان یک انسان شهروند از حقوقی برابر با مسلمانان برخوردار هستند ولیکن از نظر احکام شرعی با یکسری محدودیت هایی مواجه بوده اند از جمله پرداخت جزیه، عدم جواز ساخت و ساز معابد جدید، عدم جواز وکالت مسلمین، محدودیت در انجام برخی معاملات، تفاوت در دیه یا قصاص نسبت به مسلمانان و غیره. اما با توجه به تغییر بسیاری از موضوعات مرتبط با اهل کتاب در این دوره و با لحاظ مبنای فقهی امام خمینی (ره) مبنی بر تاثیر مقتضیات زمان و مکان در استنباط احکام شرعی، می توان در بسیاری از احکام مرتبط با آنها تجدید نظر کرد. از آنجائی که وضع احکام تابع مصالح و مفاسد می باشد در شرایط کنونی به دلیل الحاق کشور ما به کنوانسیون های بین المللی و قوانین حقوق بشر، وضع جزیه و یا مقرراتی توأم با شائبه تحقیر و یا توهین به سایر انسان ها، بر خلاف عقد قرار داد وضع شده بوده و به هیچ وجه جایز نمی باشد و مفاسدی را به دنبال خواهد داشت و از سوی دیگر رعایت مصالح بین المللی کشور باید در تشریح احکام شرعی مد نظر قرار گیرد. لذا با در نظر گرفتن تغییر شرایط این زمانه نسبت به گذشته و زندگی مسالمت آمیز اهل کتاب در کنار مسلمانان، شاید بتوان با نگاهی جدید در احکام و قوانین شرعی مربوط به اهل کتاب تجدید نظر کرد.</p> <p>کلید واژه: اقلیت های دینی، اهل ذمه، جزیه، حکومت، حقوق متقابل، مقتضیات زمان و مکان.</p>

Abstract

Imam Khomeini and Islamic Revolution Research Center

Course: Ph.D.
Field: Jurisprudence, Fundamentals of Law and Imam Khomeini's Thought
Dissertation subject: "Law and Sentences of Zammeh group (Non-Muslims who paid tribute to the Muslims) and Comparison with Mutual Law and Sentences of People and Islamic Rule from the Viewpoint of Imam Ali (peace be upon him) in accordance with Imam Khomeini's Thoughts"
Student: Farahnaz Afzali Ghadi
Advisor: Ayatollah Seyed Mohammad Mousavi Bojnourdi
First consulting advisor: Dr. Seyed Mohammad Sadegh Mousav
Second consulting advisor: Ayatollah Abbasali Rohani
Dissertation commencement date: March 2011
Dissertation completion date: March 2013
<p>Abstract: According to constitutional law of Islamic Republic of Iran, Zammeh group is referred to the non-Muslims following a revealed book (Jewish, Christian and Zoroastrian) that have safety due to covenant with Islamic rule and payment of tribute. Comparison of law and sentences of this group of infidels to the Muslims shows that the people of book as a citizen have rights equal to the Muslims, but encountered restrictions in religious sentences such as payment of tribute, non-permission for construction of new temples, non-permission for representing the Muslims, restriction for performing some deals, difference in blood money or retaliation with the Muslims etc. Considering the change of plenty of subjects related to the people of book within this period and applying the jurisprudential basis of Imam Khomeini concerning the effect of time and local requirements on the religious sentences inference, many sentences related thereto may be revised. Whereas enacting the sentences is subject to the interests and corruptions, in the current status, due to our country's joining to international conventions and human rights rules, enacting the tribute or regulations related to the doubt of despise or insolence to other humans have been adopted contrary to the contract, and is not permitted in any ways and will result in corruptions. On the other side, observing the state international interests shall be considered for religious sentences legitimating. Thus, considering the changes made in the conditions of this period to the past and peaceful life of the people of book beside the Muslims, by a new revision of religious sentences and laws related to the people of book may be reviewed.</p> <p>Keywords: Religious Capabilities, Zammeh group (Non-Muslims who paid tribute to the Muslims), Tribute, Rule, Mutual Rights, Time and Local Requirements</p>

الملخص

معهد أبحاث الإمام الخميني (ره) و الثورة الإسلامية

المرحلة الدراسية: الدكتوراه
الفرع الدراسي: الفقه و مبادئ القانون و فكر الإمام الخميني رحمه الله عليه
موضوع الأطروحة: الأحكام الشرعية الخاصة لأهل الذمه و مقارنتها مع الأحكام المتعلقة بالناس و الحكومه الإسلاميه من منظار أمير المؤمنين علي ابن ابي طالب (عليه السلام) في ضوء فكر الإمام الخميني(س)
إسم الطالب و اللقب: فرحناز افضلی قادی
الأستاذ المشرف: آية الله سيد محمد موسوی بجنوردی
الأستاذ المستشار الأول: الدكتور سيد محمد صادق موسوی
الأستاذ المستشار الثاني: آية الله عباسعلي روحاني
تاريخ إنطلاق عمل الأطروحة: فبراير ۲۰۱۰
تاريخ إختتام عمل الأطروحة : فبراير ۲۰۱۲
<p>الملخص: بناء على ما ينص عليه دستور الجمهوريه الإسلاميه الإيرانيه فإن أهل الذمه هو مصطلح فقهي إسلامی يُقصد به غير المسلمين من أهل الكتاب أي اليهود و النصراري و المجوس بواسطه التحالف مع الحكومه الإسلاميه و دفع الجزية يعيشون في الامان و تحت حمايه الحكومه الإسلاميه . إجراء مقارنه بين الأحكام و الحقوق المتعلقة بهذه الفئه من الكفار و تلك التي تتعلق بالمسلمين توضح على أن أهل الكتاب كونه مواطنًا يتمتع بحقوق متساويه مع المسلمين. بناء على الأحكام الشرعيه أهل الكتاب كانوا يواجهوا قيوداً منها دفع الجزية و عدم السماح لبناء معابد جديده و حظر العمل كمحاميا للمسلمين و القيود المتعلقة بتوقيع الصفقات و إختلاف الأحكام بينهم و بين المسلمين فيما يخص أحكام الديه و القصاص و هلم جرا. الحقيقه أنه من الممكن إعادة النظر في الكثير من الأحكام الخاصه لأهل الكتاب بناء على تغير عدد كبير من الموضوعات الخاصه لهم في هذه الحقبه من الزمن و بناء على ما طرحه الإمام الخميني (رحمه الله عليه) حول تأثير ظروف الزمان و المكان التي يعيشونها. مع الأخذ بنظر الإعتبار أن وضع الأحكام الشرعيه يأتي بناء على المصالح و المفسدات فإن وضع أحكام الجزية و احكام اخرى على أهل الكتاب من غير المسلمين يُعتبر إزدراء و إهانته لهم في الوقت الراهن الذي تُعتبر فيه بلادنا طرفا في المعاهدات الدوليه و قوانين حقوق الإنسان ، و تكون خلاف الاتفاقية الموضوعه و لا يسمح بهذا الامر و لا شك أنها (الأحكام) سوف تتبعها مفسدات و عواقب عده. من جانب اخر فإن الأحكام الشرعيه التي يتم وضعها يجب أن تأخذ فيها مصالح الوطن الدوليه في الحسبان. فإذا ما أخذنا بعين الإعتبار أن الحقبه الزمانيه الراهنه التي نعيشها قد إختلفت عما كانت عليه و قد بدأ المسلمون و غيرهم من أهل الكتاب يعتادون على التعايش السلمی جنباً إلى جنب لبعضهم البعض فإنه من الممكن أن نعيد النظر في الأحكام و القوانين الشرعيه المتعلقة و الخاصه بأهل الكتاب.</p>
الكلمات المفتاحيه: الأقليات الدينيه، أهل الذمه، الجزية، الحكم، الحقوق المتبادل، ظروف المكان و الزمان

فهرست مطالب:

۱	مقدمه
۱	بیان مسئله
۲	سوالات اصلی
۲	سوالات فرعی
۲	فرضیه اصلی
۳	فرضیه رقیب
۳	پیشینه تحقیق
۵	فصل اول- کلیات
۵	گفتار اول- اقلیت های دینی
۵	باب اول (اهل ذمه
۵	الف. معنای لغوی
۵	معنای اصطلاحی فقها
۷	قرارداد ذمه
۷	بند اول. متن قرارداد
۱۱	بند دوم. شرایط قرارداد
۱۷	بند سوم. اهداف قرارداد
۲۰	بند چهارم. فسخ قرارداد
۲۱	بند پنجم. نقض قرارداد
۲۳	باب دوم (جزیه
۲۳	الف. معنای لغوی
۲۵	ب. معنای اصطلاحی فقهاء
۲۶	ج. جزیه در عصر غیبت
۲۷	د. متعلق جزیه

ه. میزان جزیه.....	۲۹
و. مصرف جزیه.....	۳۲
ز. جزیه دهندگان.....	۳۴
ح. معافین از پرداخت جزیه.....	۳۵
بند اوّل. زنان.....	۳۵
بند دوم. اطفال و افراد نابالغ.....	۳۶
بند سوم. دیوانگان.....	۳۷
بند چهارم. مستمندان و فقرا.....	۳۸
بند پنجم. سالخوردگان و افراد ناتوان.....	۳۹
بند ششم. راهبان، کشیشان و دیرنشینان.....	۴۱
بند هفتم. بردگان.....	۴۱
ط. موارد سقوط جزیه.....	۴۲
بند اوّل. در صورت اسلام آوردن ذمی.....	۴۲
بند دوم. در صورت فوت ذمی قبل از فرا رسیدن موعد مقرر پرداخت جزیه.....	۴۳
بند سوم. در صورت مشارکت اهل ذمه در جنگ.....	۴۳
باب سوم) اهل ذمه در تاریخ.....	۴۴
باب چهارم) اهل ذمه در قرآن.....	۴۶
باب پنجم) اهل ذمه در روایات.....	۵۲
گفتار دوم- حکومت.....	۵۴
باب اوّل) مفهوم حکومت.....	۵۴
الف. در لغت.....	۵۴
ب. در اصطلاح.....	۵۴
بند اوّل. مفهوم حکومت در نگاه امیر المومنین علی(علیه السلام).....	۵۷
بند دوم. مفهوم حکومت در کلام امام راحل(ره).....	۶۷
باب دوم) مولفه ها و ارکان حکومت.....	۷۹
باب سوم) ضرورت حکومت.....	۸۹

باب چهارم) شروط زمامداری.....	۹۴
الف. علم و معرفت.....	۹۴
ب. عدالت.....	۹۷
ج. درایت.....	۹۸
د. قوت و توانائی.....	۹۹
ه. سلامت نفس.....	۱۰۱
باب پنجم) مشروعیت حکومت.....	۱۰۲
باب ششم) حق.....	۱۰۳
الف. در لغت.....	۱۰۳
ب. در اصطلاح.....	۱۰۴
باب هفتم) تکلیف.....	۱۰۵
الف. در لغت.....	۱۰۵
ب. در اصطلاح.....	۱۰۶
باب هشتم) نسبت حق و تکلیف.....	۱۰۶
باب نهم) اعلامیه حقوق بشر.....	۱۰۸
باب دهم) حکومت حق است یا تکلیف؟.....	۱۱۷
گفتار سوم- تئوری تاثیر زمان و مکان در استنباط احکام شرعی.....	۱۲۱
فصل دوم- احکام اهل ذمه.....	۱۳۱
گفتار اول- اصول روابط با غیر مسلمانان.....	۱۳۱
باب اول) اصل کرامت انسانی.....	۱۳۱
باب دوم) اصل عدالت.....	۱۳۲
باب سوم) اصل دعوت به اسلام.....	۱۳۴
باب چهارم) اصل تالیف قلوب.....	۱۳۶
باب پنجم) اصل احسان و نیکوکاری.....	۱۳۷
باب ششم) اصل وفای به عقود.....	۱۴۱
باب هفتم) اصل الزام.....	۱۴۵

۱۴۶.....	باب هشتم) اصل نفی سلطه کفار (نفی سیل)
۱۴۷.....	گفتار دوم- احکام فقهی ذمه
۱۴۷.....	باب اول) نکاح
۱۵۴.....	باب دوم) طلاق
۱۵۵.....	باب سوم) ارث
۱۵۸.....	باب چهارم) قضا و شهادت
۱۶۶.....	باب پنجم) قصاص
۱۶۹.....	باب ششم) دیات
۱۷۳.....	باب هفتم) حدود و تعزیرات
۱۷۷.....	باب هشتم) ارتداد
۱۷۸.....	باب نهم) طهارت و نجاست
۱۸۴.....	باب دهم) ذبائح
۱۸۹.....	باب یازدهم) معاملات
۱۹۴.....	باب دوازدهم) شفعه
۱۹۵.....	باب سیزدهم) رهن
۱۹۶.....	باب چهاردهم) اجاره
۱۹۶.....	باب پانزدهم) وکالت
۱۹۷.....	باب شانزدهم) خمس
۱۹۷.....	باب هفدهم) وصیت
۱۹۹.....	باب هجدهم) ضمان
۱۹۹.....	باب نوزدهم) وقف
۲۰۱.....	گفتار سوم- حقوق مختص اهل ذمه
۲۰۲.....	باب اول) انجام مراسم و شعائر مذهبی
۲۰۴.....	باب دوم) احداث معابد
۲۰۷.....	باب سوم) امور مربوط به احوال شخصیه
۲۰۸.....	باب چهارم) سوگند خوردن

فصل سوم- حقوق مردم و حکومت.....	۲۰۹
گفتار اول- حقوق مردم و حکومت در نگاه امیرالمومنین علی (علیه السلام).....	۲۱۱
باب اول (حقوق مردم).....	۲۱۴
الف. حق حیات	۲۱۴
ب. کرامت ذاتی	۲۱۶
ج. آزادی.....	۲۱۷
د. تعیین سرنوشت و نوع حکومت.....	۲۲۶
ه. اجرای شریعت و احکام نورانی اسلام.....	۲۲۷
و. حق دانستن.....	۲۲۹
ز. خوش رفتاری و مهربانی با مردم.....	۲۳۰
ح. حفظ اسرار مردم.....	۲۳۴
ط. عفو و گذشت از لغزش‌های مردم.....	۲۳۵
ی. حق پرسش از مسوولان و پاسخگو بودن آنها.....	۲۳۷
ک. انتقاد و نصیحت کارگزاران	۲۳۸
ل. برپائی عدالت و ادای حقوق محرومان و مستضعفان.....	۲۴۱
م. امنیت	۲۴۸
ن. عدم تبعیض و رعایت تساوی.....	۲۵۷
س. عدم اجبار مردم برای حضور در جنگ.....	۲۶۲
ع. حق مشورت.....	۲۶۳
ف. عدم سستی و تاخیر در انجام وظیفه.....	۲۶۷
ص. معاشرت با مردم.....	۲۶۷
ق. تعلیم و تربیت	۲۷۳
ر. اندرز و خیرخواهی برای مردم.....	۲۷۹
ش. ارائه الگوهای متعالی.....	۲۸۱
ت. حفظ بیت المال و جلوگیری از ائتلاف آن.....	۲۸۳
ث. افزایش رفاه و تامین معیشت مردم.....	۲۸۸

۲۹۶	خ. اجرای قوانین و حدود الهی.....
۳۰۰	ذ. حق رجوع به محاکم صالحه.....
۳۰۱	باب دوم) حقوق حکومت.....
۳۰۳	الف. بیعت مردم با رهبر برگزیده خویش.....
۳۰۴	ب. خیرخواهی مسلمین برای حاکم.....
۳۰۵	ج. اجابت دعوت و اطاعت از فرامین رهبر.....
۳۰۶	د. عدم سستی و تفریط در اجابت فرمان.....
۳۰۹	باب سوم) ره آورد رعایت حقوق متقابل و عدم آن.....
۳۱۳	باب چهارم) برخی از اصول مدیریت و رهبری از دیدگاه نهج البلاغه.....
۳۱۳	بند اول. دقت در انتخاب و گزینش وزیران و کارگزاران نظام اسلامی.....
۳۱۶	بند دوم. اهتمام به امور زندگی کارگزاران و عوامل اجرایی نظام.....
۳۱۷	بند سوم. مراقبت و نظارت بر عوامل و کارگزاران حکومتی.....
۳۲۰	گفتار دوم- مصادیق حقوق مردم و حکومت در کلام امام خمینی(ره).....
۳۲۰	باب اول) حقوق مردم.....
۳۲۰	الف. آزادی.....
۳۲۴	ب. حق تعیین سرنوشت.....
۳۲۸	ج. اجرای شریعت و احکام نورانی اسلام.....
۳۲۹	د. دانستن.....
۳۳۰	ه. خوش رفتاری و مهربانی با مردم.....
۳۳۱	و. حفظ اسرار مردم.....
۳۳۲	ز. عفو و گذشت از لغزش‌های مردم.....
۳۳۲	ح. حق پرسش از مسوولان و پاسخگو بودن آنها.....
۳۳۳	ط. نظارت، انتقاد و نصیحت کارگزاران.....
۳۳۸	ی. برپائی عدالت و ادای حقوق محرومان و مستضعفان.....
۳۳۹	ک. امنیت.....
۳۴۰	ل. عدم تبعیض و رعایت تساوی.....

۳۴۲ م. حق مشورت
۳۴۳ ن. معاشرت با مردم
۳۴۴ س. تعلیم و تربیت
۳۴۶ ع. ارائه الگوهای متعالی
۳۴۸ ف. حفظ بیت المال و جلوگیری از اتلاف آن
۳۴۹ ص. افزایش رفاه و تامین معیشت مردم
۳۵۲ ق. عدالت قضایی
۳۵۳ ر. حقوق اقلیت های دینی و مذهبی
۳۵۵ (باب دوم) حقوق حکومت
۳۵۶ الف. بیعت مردم با رهبر برگزیده خویش
۳۵۶ ب. خیرخواهی مسلمین برای حاکم
۳۵۷ ج. اجابت دعوت و اطاعت از فرامین رهبر
۳۵۸ نتیجه گیری و جمع بندی کلی
۳۶۲ فهرست منابع

مقدمه:

رساله حاضر به بررسی دیدگاه اسلام نسبت به حقوق و احکام اهل کتاب (پیروان سه دین یهودیت، مسیحیت، زرتشت) و مقایسه آن با حقوق و احکام شهروندان مسلمان مخصوصاً از دیدگاه نهج البلاغه پرداخته و در صدد است که بار دیگر پویائی فقه جعفری را یادآور شده و با الهام گرفتن از تئوری مقتضیات زمان و مکان یعنی مبنای فقهی امام راحل (ره) و با توجه به تغییر موضوع احکام ذمه در شرایط کنونی، به نتایج متفاوتی در مورد احکام اهل کتاب دست یابد. رساله مشتمل بر سه فصل بوده که فصل اول، به بررسی کلیات مسئله شامل مباحث اقلیت های دینی، حکومت و ارکان آن و چگونگی تاثیر مقتضیات زمان و مکان در استنباط احکام شرعی می پردازد. در فصل دوم به طور خاص تر به احکام ذمه نگریسته شده و مباحثی همچون اصول کلی روابط با غیر مسلمانان در اسلام، احکام فقهی اهل ذمه و حقوق خاصه و احوالات شخصیه آنان مورد بررسی قرار گرفته و فصل سوم نیز اختصاص به حقوق متقابل مردم و حکومت داشته و به بیان دیدگاه های امیر المومنین علی (علیه السلام) در مورد این حقوق می پردازد و در نهایت نیز مصادیقی از کلام امام خمینی (ره) در تائید فرمایش مولی علی (علیه السلام) آورده شده است.

بیان مسئله:

ذمه در لغت به معنای عهد، پیمان، امان و پناه دادن واصطلاحاً اهل ذمه به غیر مسلمانان صاحب کتاب آسمانی گفته می شود که به واسطه پیمانی که با حکومت اسلامی بسته اند مجاز هستند که در پناه حکومت اسلامی آزادانه و به طور دائم زندگی کنند و در مقابل از حقوقی برخوردار باشند همچنان که مکلف به انجام وظایفی در برابر حکومت هستند. از دیرباز مسئله تعامل مسلمانان با غیر مسلمانان یکی از بحث های مورد توجه مسلمین بوده است و از صدر اسلام نیز نمونه های فراوانی از برخورد پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) و ائمه اطهار (علیهم السلام) با اهل کتاب و شیوه برخورد با ایشان روایت شده است. از یک سو تعالیم اسلام متضمن دستورات اخلاقی از جمله احسان و نیکوکاری، عفو و اغماض و اظهار دوستی و مودت نسبت به ممنوع بوده و اهل کتاب نیز همچون سایر مسلمانان انسان بوده و لذا از یکسری حقوق شهروندی مثل حق حیات، آزادی، عدالت، امنیت، کرامت ذاتی و ...

برخوردارند و از طرف دیگر وجود یکسری از احکام فقهی در ارتباط با غیر مسلمانان (اهل کتاب)، شائبه تبعیض و عدم برابری آنها با مسلمانان در ابواب مختلف فقه اعم از ارث، قصاص، وکالت، طهارت، نکاح، وصیت، حدود، دیات و ... را ایجاد می کند. در این رساله درصدد هستیم که با بررسی حقوق و احکام فقهی مرتبط با اهل کتاب و بررسی حقوق متقابل مردم و حکومت اسلامی از دیدگاه امیر المومنین علی (علیه السلام) و همچنین با در نظر گرفتن مبنای فقهی امام خمینی (ره) به عنوان یکی از شاگردان مکتب اهل بیت (علیهم السلام) مبنی بر تاثیر مقتضیات زمان و مکان در استنباط احکام شرعی به این نتیجه دست یابیم که اهل ذمه به عنوان یک انسان، دارای کرامت ذاتی بوده و در صورت تابعیت و پذیرش امان حکومت اسلامی و تا زمانی که قصد سلطه و برتری بر مسلمانان یا اذیت و آزار آنها را نداشته باشند از حقوقی برابر با سایر شهروندان مسلمان برخوردار بوده مضافاً اینکه در احوالات شخصیه نیز از اختیار عمل کافی برای اجرای احکام شریعت خود برخوردار می باشند. بنابراین بسیاری از احکام تشریح شده در گذشته که مبتنی بر وجود مصالح و مفاسدی هم بوده ولی امروزه به دلیل فقدان ملاک در شرایط کنونی، موضوعیتی برای تشریح نخواهند داشت.

سوال اصلی:

تئوری مقتضیات زمان و مکان امام راحل (ره) چه تحولی در وضع حقوق و احکام و قوانین مربوط به اهل ذمه به وجود خواهد آورد؟

سوالات فرعی:

- ۱- تفاوت احکام فقهی بین مسلمانان و اهل ذمه در چیست؟
- ۲- حقوق شهروندی مسلمانان و غیر مسلمانان (اهل کتاب) در حکومت اسلامی تا چه اندازه با هم تطابق دارد؟
- ۳- مبانی مشروعیت حکومت در فقه اسلام چیست؟
- ۴- زمان و مکان چه تاثیری در تشریح حقوق و احکام دارد؟

فرضیه اصلی:

اهل ذمه در حقوق شهروندی مثل حق حیات، آزادی، حق تعیین سرنوشت و غیره با مسلمانان برابرند و بسیاری از احکام شرعی مرتبط با آنها نیز به دلیل تغییر شرایط زمان و مکان در عصر

حاضر و به دلیل عدم وجود عناد و ناسازگاری و تظاهر به منکرات در جامعه اسلامی، دیگر موضوعیت نداشته و قابل تغییر خواهند بود.

فرضیه رقیب:

احکام اسلام غیر قابل تغییر بوده و شرایط زمان و مکان در چگونگی وضع آنها تاثیری نخواهد داشت.

پیشینه تحقیق:

در مورد اهل ذمه و یا حقوق متقابل مردم و حکومت، به طور مجزا تحقیقات، کتب و مقالات زیادی نوشته شده است ولیکن در صورت تلفیق دو موضوع فوق با هم و بررسی حقوق و احکام اهل ذمه به عنوان یکی از مصادیق مردم در حکومت اسلامی آن هم با رویکردی به دیدگاه امیر المومنین علی (علیه السلام) که درخشش و تبلور آن در سخنان امام راحل (ره) به خوبی مشهود است و بررسی تاثیر مقتضیات زمان و مکان در تغییر احکام ذمه، تالیف چندانی یافت نشده است و لذا موضوع این رساله از این نظر بدیع به نظر می رسد.

برخی از تحقیقات انجام شده عبارتند از:

۱. عمید زنجانی، عباسعلی، *حقوق اقلیتها براساس قانون قرارداد ذمه: بررسی گوشه‌هائی از مفاهیم حقوق بین الملل از نظر فقه اسلامی*، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی.

۲. شریعتی، روح‌الله، *حقوق و وظایف غیرمسلمانان در جامعه اسلامی*، قم، حوزه علمیه قم، دفتر تبلیغات اسلامی، مرکز انتشارات، ۱۳۸۱.

۳. پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، پژوهشکده فقه و حقوق و پژوهشکده علوم و اندیشه سیاسی، *اندیشه سیاسی در گفتمان علوی*، قم، موسسه بوستان کتاب، ۱۳۸۶.

۴. قدران قراملکی، محمد حسن، *حقوق متقابل مردم و حکومت*، تهران: موسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر، ۱۳۸۱.

۵. صرامی، سیف‌الله، *حقوق مردم در حکومت از دیدگاه امام خمینی (س) با توجه به مبانی و ادله در منابع اسلامی*، تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س): ستاد صدمین سال میلاد امام خمینی (س)، کمیته فرهنگی، ۱۳۸۱.

۶. نقوی، اباذر، ماهیت حقوقی و ساختار سیاسی حکومت امام علی (علیه السلام) (تحلیلی از دیدگاه حقوق اساسی)، تبریز: مهر ایمان، ۱۳۹۰.

۷. جعفری، قاسم، مبانی فقهی نظارت شهروندان بر حاکمان (با تأکید بر نظر امام خمینی)، تهران: پژوهشکده امام خمینی (ره) و انقلاب اسلامی، معاونت پژوهشی، ۱۳۸۸.

۸. قاسمی، فاطمه، حکومت دینی، مشروعیت و وظایف [پایان نامه]، استاد راهنما صادق لاریجانی، استاد مشاور جعفر شانظری.

۹. شوشپور، محسن، بررسی دیدگاه مردمسالاری در اسلام [پایان نامه]، استاد راهنما ستیلا علاقبند، استاد مشاور صادق زیبا کلام.

۱۰. لا

جوردی، محمد، رابطه و حقوق متقابل امت و امام در قرآن و حدیث [پایان نامه]، استاد راهنما فاطمه هاشمی، استاد مشاور احمد غایی.